

Un politologo militante
Giovanni Sartori (1924–2017)¹

Dne 4. dubna 2017 zasáhla akademický svět smutná, byť do jisté míry očekávaná zpráva o úmrtí Giovanniho Sartoriho. V požehnaném věku 92 let odešel člověk, který patřil ke generaci otců zakladatelů soudobé politické vědy, kam náleželi mimo jiné Robert A. Dahl, Maurice Duverger, Samuel P. Huntington, Juan J. Linz, Seymour M. Lipset, mám-li jmenovat jen ty nedávno zesnulé Sartoriho soupeřníky a koryfeje světové politologie. Řada jeho přelomových děl – „*path-breaking books*“ [Pasquino 2009: 168] – se stala teoretickým a konceptuálním základem současného politologického či lépe řečeno společenskovědního výzkumu. Sartori ale nebyl jen čistě akademickým učencem. Byl také důrazným a schopným šéfem, vášnivým a nesmiřitelným polemickým diskutérem a komentátorem politiky, oblíbeným, avšak současně přísným učitelem a v neposlední řadě odvážným a zásadovým člověkem. Všechny tyto vlastnosti projevoval po celý svůj dlouhý, bohatý a naplněný život.

Odvalu prokázal hned v raném mládí, které prožil v Itálii v době fašismu. V říjnu 1943 obdržel povolávací rozkaz do armády Republiky Salò a bez ohledu na riziko trestu smrti nenarukoval a zhruba deset měsíců se skrýval ve Florencii. V úkrytu se věnoval četbě filosofických spisů. Četl hlavně Hegela, Kanta, Croceho a Gentileho. Hegel by náročný: „... během jednoho dne jsem přečetl deset, nanejvýš patnáct stran Hegela. Ke konci dne jsem byl úplně vyčerpaný a zralý na postel.“ [Sartori 1997: 93] Obtížná četba se však měla zakrátko zúročit.

Po válce se vydal na akademickou dráhu, přestože ji původně neplánoval a už vůbec se nechtěl věnovat filosofii. Avšak poválečný rozvrat italského akademického prostředí, kdy „byla univerzita skoro jako poušť a většina profesorů byla vyšetřována pro kolaboraci s fašismem“ [Truzzi 2014] spolu se znalostí právě Hegela mu ve Florencii zajistily první akademické místo. Nejednalo se však o „politologickou“ pozici. Vyučoval dějiny moderní filosofie a také Sartoriho první knižní publikace byly věnovány filosofii a politické filosofii, zejména tedy Hegelovi, Kantovi a Crocemu.² První kurs politologie otevřel ve Florencii až v roce 1956. Svoji první katedru (a tedy profesuru) získal v roce 1963, ovšem byla to katedra (profesura) sociologie. Na čele katedry politologie stanul, a tedy

¹ V tomto textu jsem využil informace a některé pasáže ze svého mnohem rozsáhlejšího článku [Kubát 2015].

² Z té doby pochází základy (později rozšířené v teorii demokracie) Sartoriho dnes již málo známé pronikavé kritiky marxismu, kterou nám ovšem zprostředkoval polský politolog Marek Bankowicz ve své do češtiny přeložené knize *Kritikové marxismu* [Bankowicz 2013]. Úplnou Sartoriho bibliografii lze nalézt na <http://www.giovannisartori.it/publicazioni/> (ověřeno k 8. 4. 2017).

také profesorem politologie se stal až v roce 1966. Bouřlivý přelom šedesátých a sedmdesátých let dvacátého století prožil jako děkan politologické fakulty ve Florencii. Tehdy opět projevil svoji rozhodnou a nebojácnou povahu:

Ano, kolegové se mě na to často ptají, vědí, že jsem bojovníkem. Tehdy jsem stanovil několik podmínek: všichni vyučující mě museli plně podpořit a já byl jako jediný zplnomocněn promlouvat na studentských shromážděních. Bylo to zatracované řemeslo. Nikdo to nechtěl dělat. Někdy jsem přespával přímo na fakultě. Když jsem zjistil, že studenti telefonují dokonce i do Číny, nechal jsme jim odpojit telefony a v zimě jsem jim pak vypnul topení. Tehdy všichni revolucionáři ve vteřině zmizeli a bylo po protestech. Ve svých čtyřiceti letech jsem pak obdržel zlatou medaili za rozvoj školství a kultury, která se obvykle uděluje osmdesátníkům [Truzzi 2014].

V roce 1971, unavený po třech letech „bojů“, odjel na rok do Stanfordu. Spojené státy pro něj nebyly neznámým prostředím. Poprvé se tam objevil již v roce 1949 a později se tam často vracel, především v šedesátých letech (Harvard, Yale). Zejména udržoval kontakty s Americkou asociací pro politickou vědu (APSA), jejíž akcí se účastnil a kde poznal řadu klasiků soudobé politologie, kteří se později stali jeho celoživotními přáteli (G. Almond, H. Daalder, M. Dogan, S. N. Eisenstadt, J. J. Linz, S. M. Lipset, S. Rokkan). Nakonec se rozhodl v roce 1976 Itálii opustit natrvalo a přestěhoval se do USA. Nejprve zakotvil ve Stanfordu a v roce 1979 přesídlil do New Yorku, kde se stal *Albert Schweitzer Professor in Humanities* na Columbijské univerzitě. Byl studenty oblíbeným, ale také poněkud obávaným učitelem. Jeho student, později respektovaný politolog Hector E. Schamis [2009: 343] na něj po letech vzpomínal takto:

Chodil v italských oblecích a byl vždy velmi přísný a náročný. Během seminářů nás oslovoval příjmením a v malých seminárních místnostech chodil kolem stolu a ptal se nás na naše názory na otázky, o kterých se diskutovalo. Jasně si to pamatuji: „A co Vy si o tom myslíte, pane Schamisi?“ Nebylo snadné dát profesorovi Sartorimu uspokojivou odpověď.

Domů do Itálie se Sartori vrátil v devadesátých letech 20. století, v bouřlivém období přechodu od první k druhé italské republice. Stal se aktivním a kriticky sžíravým publicistou a účastníkem veřejného života, jakkoli nikdy nepřijal žádnou politickou funkci.

Sartoriho bohaté osudy, které se neomezovaly jen na čistě akademickou dráhu, ovlivnily jeho životní dílo, které můžeme rozdělit do tří vzájemně provázaných částí. Za prvé je to dílo budovatelské. Bez přehánění lze říci, že Sartori samostatně vybudoval italskou politologii, jak ji známe dnes, a to jak institucionálně, tak i obsahově. Jak poznamenal Sartoriho žák a dnes jeden z nejznámějších italských politologů Gianfranco Pasquino [2009: 167]: „Nebylo v Itálii politické vědy před Giovannim Sartorim“. Respektive, ona samozřejmě existovala, ale ve

zcela jiné – nesartoriánské – podobě. První politologické fakulty vznikly v Peruggi, Florencii a jinde již ve dvacátých a třicátých letech 20. století, ale neexistovala na nich politologie v dnešním slova smyslu. „Politické vědy“ (v množném čísle) se skládaly z práva, historie, ekonomie, statistiky, geografie, filosofie apod. Sartori [1997: 95] později poněkud ironicky vzpomínal: „... jak můžeme mít politické vědy v množném čísle, aniž by obsahovaly politickou vědu v čísle jednotném...?“ Kromě toho byly italské „politické vědy“ poznamenány svojí fašistickou minulostí. Kupříkladu zakladatel první politologické fakulty v Peruggi v roce 1925 Sergio Panunzio byl předním teoretikem fašismu. Sartori se ovšem k fašismu nikdy ani náznakem nepřiblížil.

Sartoriho politická věda byla „*ex novo*“ [Sola 2005: 57] v tom smyslu, že se odlišovala od italské tradice jejího chápání, určené především spisem Gaetana Moscy *Elementi di Scienza Politica* z roku 1896. Sartori hledal inspiraci jinde, ve Spojených státech: „Amerika nepochybně zanechala v mém chápání politické vědy svoji stopu.“ [Sartori 1997: 96] Sartoriho politologie byla empirická, vyznačující se pragmatickým a realistickým přístupem. Politická věda zkoumá politiku proto, aby potvrzovala nebo vytvářela teorie aplikovatelné v praxi. Má pracovat s proměnnými, využívat deskriptivního jazyka a určovat vztah mezi prostředky a cíli. Má být vědou nezávislou, nemá být filosofií či politickou filosofií.³ Sartori tedy dal italské politické vědě nový obsah, ale také institucionální zázemí. Nebylo to snadné. Jak již bylo řečeno, svoji katedru politologie získal až v roce 1966. Založil také *Centro studi di politica comparata* jako „tréninkové centrum mládeže“, určené začínajícím politologům, a stěžejní italský politologický časopis *Rivista Italiana di Scienza Politica*, jehož byl až do roku 2003 editorem. Především však vychoval zástupy žáků, kteří šli v jeho stopách.

Sartoriho pojetí „nové“ politické vědy v Itálii úzce souvisí s druhou částí jeho životního díla, kterým jsou přísně vědecké práce. Sartori je často vnímán jako bytostný komparativní politolog. To ale byla jenom jedna, byť důležitá výseč jeho vědeckého zájmu. On sám rozdělil své vědecké dílo do tří skupin: „(1) přímočará politická teorie; (2) metodologické spisy (...); a (3) skutečná komparativní politologie“ [Sartori 1997: 95]. Zastavme se na chvíli nejprve u jeho metodologických spisů. Tady totiž vidíme jeden velký paradox. Sartori své pojetí politické vědy v Itálii do velké míry založil na americké zkušenosti. Později se ale americké politické vědě, přinejmenším jejímu převládajícímu proudu, dramaticky vzdálil. O co šlo? Přestože se Sartori hlásil k empirismu, nikdy se nepřidal k behaviorismu. Odmítal úsilí o „co největší vědeckost“ ve smyslu „prohloubení metodologických aspirací behavioristů a uzrání politologické metodolo-

³ Na okraj lze zmínit, že nemá být také sociologií, respektive Sartori, jak je dobře známo, rozlišoval mezi sociologií politiky a politickou sociologií. Zatímco sociologie politiky je součástí sociologie, obdobně jako třeba sociologie náboženství nebo sociologie médií, politická sociologie je mezivědním oborem, který je součástí jak politické vědy, tak i sociologie, je to podle něj „mezioborový hybrid“ [Sartori 1969: 197].

gie založené na užití kvantitativních, statistických metod empirického testování“ [Muncks 2007: 52]. „Vědecky orientovaná“ („*scientifically-orientated*“) politologie [Blondel 1997: 117] mu byla cizí. Sartoriho empirismus a vědeckost byly jiného rázu. Politická věda se nemá vyhýbat historickým, kulturním, jazykovým a jiným okolnostem. Má být použitelná v praxi, zaměřená na výzkum a řešení problémů a nemá upřednostňovat metodologické a výzkumně technické otázky. Cílem politologie nemá být shromažďování dat a modelování, nýbrž vytváření konceptů⁴ a teorií prostřednictvím komparativního výzkumu. Výzkum má být, jak to vyjádřil Alfred Stepan [2007: 454–455], „*problem driven*“, a ne „*technique driven*“. Sartori napsal řadu klíčových metodologických textů, nezajímal se v nich ale o výzkumné techniky, nýbrž o způsob (správného) myšlení a užívání jazyka (sémantiku): „*In a very crucial sense there is no methodology without logos, without thinking about thinking*“ [Sartori 1970: 1033].⁵ Sartori nikdy nebyl pouze vědcem (*scientist*) v jakémsi úzkém exaktním pojetí. Spíše byl učencem (*scholar*). Pěkně to v jednom rozhovoru vyjádřil Samuel P. Huntington [2007: 224], který uvažoval obdobně: „Otázka: Považujete se za vědce [*scientist*; pozn. M. K.]? Odpověď: Ani náhodou. Slovo *vědec* implikuje fyzikální vědy nebo biologické vědy. Já se považuji za učence [*scholar*; pozn. M. K.], ne vědce.“ Takové uvažování mělo ovšem za následek Sartoriho odcizení se převládající americké politologii: „... mé dílo nikdy nepadlo na úrodnou americkou půdu“ [Sartori 1997: 99]. Podobně to viděl Juan J. Linz [2007: 1999]: „Nejsem si jist, ale mám dojem, že Sartori během svého pobytu ve Spojených státech neměl na lidi, se kterými spolupracoval, vliv porovnatelný s jeho obrovským vlivem na celou generaci italských učenců.“ Také studenti si všimli, že Sartori „rozhodně nebyl typickým americkým univerzitním profesorem“ [Skach 2009: 342–343].

Na druhou stranu mu ale tato „odlišnost“ umožnila vytvořit řadu originálních a vskutku průlomových děl, která mají, jak se sám vyjádřil, jednu „páteř“, jež je určena jeho filosofickými kořeny a teoreticko-analytickým povědomím [Sartori 1997: 95]. Z oblasti politické teorie je to především slavná Sartoriho teorie demokracie založená na kombinaci historického, konceptuálního, empirického a teoretického přístupu. Sartori napsal celkem čtyři rozdílné knihy o demokracii, všechny přeložené do řady jazyků, ovšem kromě češtiny, z nichž nejznámější je *Theory of Democracy Revisited* [Sartori 1987], která existuje ve slovenském překladu [Sartori 1993]. Z oblasti komparativní politologie je třeba na prvním místě zmínit zřejmě jeho nejvlivnější politologické dílo vůbec, a to *Strany a stranické systémy*, které se vedle Duvergerovy zakladatelské knihy *Les partis politiques* z roku 1951 stalo doslova „biblí“ všech badatelů politického stranictví (a které naštěstí máme v českém překladu [Sartori 2005a]).⁶ Obrovský ohlas vzbudilo také Sartoriho

⁴ Vzpomeňme alespoň na jeho proslulé a notoricky známé úvahy o „*conceptual stretching*“ nebo „*the ladder of abstraction*“ [Sartori 1970, 1991].

⁵ Za účelem zachování výstižnosti tohoto vyjádření jej ponechávám v originále.

⁶ Tato kniha je vlastně jen torzem či prvním dílem mnohem většího celku. Rukopis druhého dílu byl Sartorimu ukraden (vykradli mu auto) a on už nenašel sílu napsat jej znovu.

Srovnávací ústavní inženýrství (rovněž existuje český překlad – [Sartori 2001]), které kombinuje pronikavou analýzu politiky s doporučeními, jak postupovat v praxi. Sartori zde jasně ukázal své přesvědčení, že politologie má být praktickou vědou, má přinášet praktické znalosti, má mít společenské poslání.

Toto přesvědčení se ovšem nejvíce projevilo ve třetí oblasti jeho životního díla, kterou je odborná esejistika a publicistika. Tato oblast není tolik známá, protože příslušné publikace vesměs nebyly vydávány v angličtině a existují převážně v italských originálech, popřípadě překladech do jiných jazyků, ne však do angličtiny. U nás je díky českému překladu dobře známá práce *Pluralismus, multi-kulturalismus a přistěhovalci* [Sartori 2005b]. Kupříkladu polští čtenáři zase díky překladu do polštiny dobře znají *Homo videns* [Sartori 2007], knihu o vlivu (hlavně vizuálních) masmédií na lidské myšlení. Obě práce jsou kontroverzní, silně polemické a také hodně pesimistické. Obdobně polemická a temperamentní je Sartoriho rozsáhlá italská politická publicistika. Stal se jakousi italskou obdobou „angažovaného pozorovatele“ Raymonda Arona [2002]. Psal pravidelné sloupky pro *Corriere della Sera* a pro další noviny. Tyto komentáře pak byly vydávány knižně. Jeho texty a výpovědi byly natolik ostré, že získal přezdívku „bojovný politolog“ (*un politologo militante*) [Passigli 2005]. Stal se v té době skutečnou intelektuálskou hvězdou. Dostal nabídku stát se doživotním senátorem. Odmítl ji, protože chtěl zůstat nezávislým pozorovatelem politiky, a ne jejím přímým účastníkem, jak se to kdysi stalo klasikovi francouzské politologie Duvergerovi. Na druhou stranu se účastnil politických diskusí s cílem ovlivnit politiky v jejich rozhodování, jak reformovat italský demokratický režim. Ovšem, jak lakonicky poznamenal Gianfranco Pasquino [2009: 176]: „bezvýsledně“. Sartori marně volal po reformě volebního systému, neúspěšně navrhoval změnu italského režimu z parlamentního na alternující prezidencialismus, což byl jeho originální vynález. Vidíme zde jakousi nepřímou dobu „Duvergerova paradoxu“ [Elgie 2011: 75], kdy se mezinárodní vědecký věhlas nepřenesl na politický (v Duvergerově případě odborný) vliv ve vlastní zemi. Co je však příznačné, v celé řadě případů mu pozdější politický vývoj v Itálii dal za pravdu. Jeho zásadovost a tvrdohlavost mu nedovolily dělat kompromisy, což sice vedlo k neschopnosti prosadit své návrhy, na druhou stranu ale stejně nakonec většinou došlo na jeho slova.

Giovanni Sartori byl velkým učencem, který morálně neselhal. Nevyhýbal se kontroverzím, často šel proti hlavnímu proudu. Proto také některé své zápasy prohrál, ale jiné zase vyhrál. Ještě za svého života se stal opravdovou legendou světové politologie a byl takto náležitě a oprávněně oslavován a oceňován. Na jeho počest vycházely obsáhlé pocty [Passigli 2015; Pasquino 2005], dostal řadu prestižních cen a vysokých vyznamenání, o jeho vědeckém díle vycházely specializované knihy [Collier, Gerring 2009; Pasquino 2014] a také on sám byl předmětem analýz a pojednání [Pasquino 2009; česky Kubát 2015]. Týká se to také České republiky. V pátek 26. září 2014 jsme na půdě Italského kulturního institutu v Praze oslavovali jeho 90. narozeniny formou odborné konference věnované jeho životu a dílu [viz zpráva o ní v *Sociologickém časopise*, Mejstřík 2014]. Sartori na konferenci už nemohl přijet, tak jsme mu aspoň poslali osobní pozdrav na

pohlednici podepsaný všemi účastníky konference.⁷ Sartoriho odchodem se jeho dílo sice uzavřelo, nicméně ve společenskovědním akademickém světě žije dál a zcela jistě přetrvá jako živoucí, platné a inspirující do daleké budoucnosti.

Michal Kubát

Literatura

- Aron, R. 2002. *Angažovaný pozorovatel. Rozhovory s Jeanem-Louisem Missikou a Dominiquem Woltonem*. Praha: Mladá fronta.
- Bankowicz, M. 2013. *Kritikové marxismu*. Brno: Barrister & Principal.
- Blondel, J. 1997. „Amateurs into Professionals.“ Pp. 115–126 in H. Daalder (ed.). *Comparative European Politics*. London and Washington: Pinter.
- Collier, D., J. Gerring (eds.) 2009. *Concepts and Method in Social Science. The Tradition of Giovanni Sartori*. New York and London: Routledge.
- Elgie, R. 2011. „Maurice Duverger: A Law, a Hypothesis and a Paradox.“ Pp. 75–92 in D. Campus, G. Pasquino, M. Bull (eds.). *Maestri of Political Science. Volume 2*. Colchester: ECPR Press.
- Huntington, S., P. 2007. „Order and Conflict in Global Perspective.“ Pp. 210–233 in H. L. Munck, R. Snyder (eds.). *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kubát, M. 2015. „Giovanni Sartori: empirický a angažovaný politolog v přespříliš empirické a pramálo angažované politické vědě.“ *Acta Politologica* [online] 7 (1): 12–27 [cit. 9. 4. 2017]. Dostupné z: <http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00842.pdf>.
- Linz, J. J. 2007. „Political Regimes and the Quest of Knowledge.“ Pp. 150–209 in H. L. Munck, R. Snyder (eds.). *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Mejstřík, M. 2014. „Konference ‚Giovanni Sartori: 90 Years of a Political Scientist‘, Praha, 26. 9. 2014.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50 (5): 810–811.
- Munck, H., L. 2007. „The Past and Present of Comparative Politics.“ Pp. 32–59 in H. L. Munck, R. Snyder (eds.). *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Pasquino, G. (ed.). 2005. *La scienza politica di Giovanni Sartori*. Bologna: il Mulino.
- Pasquino, G. 2009. „Giovanni Sartori: Democracy, Parties, Institutions.“ Pp. 167–178 in D. Campus, G. Pasquino (eds.). *Masters of Political Science*. Colchester: ECPR Press.
- Pasquino, G. (ed.) 2014. *La Repubblica di Sartori. Paradoxa, ANNO VIII – Numero 1 – Gennaio/Marzo*.
- Passigli, S. 2005. „Un politologo militante.“ Pp. 213–246 in G. Pasquino (ed.). *La scienza politica di Giovanni Sartori*. Bologna: il Mulino.
- Passigli, S. (ed.). 2015. *La politica come scienza. Scritti in onore di Giovanni Sartori*. Firenze: Passigli Editori.
- Sartori, G. 1969. „From the Sociology of Politics to Political Sociology.“ *Government and Opposition* 4 (2): 195–214.

⁷ Byl to skvělý nápad prof. Miroslava Nováka, který dostal večer v restauraci, kde jsme Sartoriho narozeniny oslavovali poněkud méně odbornou formou. Sartori pozdrav obdržel.

- Sartori, G. 1970. „Concept Misformation in Comparative Politics.“ *American Political Science Review* 64 (4): 1033–1053.
- Sartori, G. 1987. *The Theory of Democracy Revisited*. Chatham, N.J.: Chatham House.
- Sartori, G. 1991. „Comparing and Miscomparing.“ *Journal of Theoretical Politics* 3 (3): 243–257.
- Sartori, G. 1993. *Teória demokracie*. Bratislava: Archa.
- Sartori, G. 1997. „Chance, Luck and Stubbornness.“ Pp. 93–100 in H. Daalder (ed.). *Comparative European Politics*. London and Washington: Pinter.
- Sartori, G. 2001. *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, výsledků a podnětů*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).
- Sartori, G. 2005a. *Strany a stranické systémy. Schéma pro analýzu*. Brno: CDK.
- Sartori, G. 2005b. *Pluralismus, multikulturalismus a přistěhovanci*. Praha: Dokořán.
- Sartori, G. 2007. *Homo videns. Telewizja i postmyślenie*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Schamis, H., E. 2009. „Teacher and Mentor.“ Pp. 343–345 in D. Collier, J. Gerring (eds.). *Concepts and Method in Social Science. The Tradition of Giovanni Sartori*. New York and London: Routledge.
- Skach, C. 2009. „Teacher and Mentor.“ Pp. 341–342 in D. Collier, J. Gerring (eds.). *Concepts and Method in Social Science. The Tradition of Giovanni Sartori*. New York and London: Routledge.
- Sola, G. 2005. „La rinascita della scienza politica.“ Pp. 23–69 in G. Pasquino (ed.). *La scienza politica di Giovanni Sartori*. Bologna: il Mulino.
- Stepan, A. 2007. „Democratic Governance and the Craft of Case-Based Research.“ Pp. 23–69 in H. L. Munck, R. Snyder (eds.). *Passion, Craft, and Method in Comparative Politics*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Truzzi, S. 2014. „Giovanni Sartori ‚Il salto noc gli sci, kant per sonnifero e la zuppa in scatola‘.“ *il Fatto Quotidiano*, 4. 4. 2014.

Internetové zdroje

<http://www.giovannisartori.it/pubblicazioni/>